АТЛАНДЫМ АТНЫҢ БИЛЕНӘ

(Автобиографик повесть)

Җайдак

Памирда мин ике тапкыр адаштым. Шуларның кайсын гына искә төшерсәм дә, хәзер дә аркаларым чымырдап китә. Соңыннан, еллар үткәч, Джек Лондонның «Алтын бизгәге» шәлкемендәге «Яшисе килә» хикәясен укып, мин янә бер кат тетрәндем. Хикәядә Джек Лондонның герое ач һәм хәлсез килеш, бер ялгызы карлы-бозлы дала-кыр буйлап океан ягына, аны коткарачак ярга таба шуыша. Артыннан ияреп килгән хәлсез, ач карт бүре белән үзара зур тартыш, яшәү өчен көрәш бара: кем-кемне җиңәр? Менә шунда, соңгы өмете өзелер-өзелмәс калган бер мәлдә, үзенең бармакларына гаҗәпләнеп, аптырап, фәлсәфи уйларга батып карап тора ул: кайчандыр рояльдә, пианинода уйнаган җитез бармакларын бүре чәйнәгәнен күз алдына китереп, калтыранып-калтыранып куя…

Ярар, Джек Лондонның геройлары алтын, байлык һәм романтика артыннан кугандыр, ә менә без Памирда алтын эзләмәдек, ә Совет иленең гап-гади солдатлары, чик сакчылары идек. Әфган җилендә өшеп үлүнең никадәр мәгънәсез икәнен аңлап-белеп тору да җанны өшетә иде ул чакларда…

Солдат гомере өчен куркыныч мизгелләр очрап кына тора. Бигрәк тә «учебка»да чакта, хәтта бер «кояш астында» үз урыныңны табу, яклау өчен бугазга-бугаз килгән чаклар да аз түгел. Ләкин бер тату гаилә сыман яшәгән чик сакчылары арасында мондый хәлләр сирәк булгангамы, алар инде хәтердән юылган, онытылган. Ә менә әфган җиле, үзәкләргә үткән шушы ачы, ком-буранлы җил һич кенә дә истән чыкмый.

Мин инде армиядә, элемтәчеләр әзерләү бүлегендә хезмәт итә башлап, бер хохол ефрейторы белән чәкәләшеп өлгергән, соңыннан кавалеристлар взводына күчкән идем. Ә теге чәкәләшүнең һәм «күченү»нең тарихы болай булды.

Беренче көннәрдә үк взвод командиры армиягә тикле радист-элемтәчеләр курсында укып йөргәнем турындагы таныклыгымны карады да:

— О-о, син коеп куйган радист икәнсең бит инде, укып та торасы юк! — дип, мине шундук элемтәчеләр бүлегенә беркетте. — Өлкән лейтенант Калганов бүгеннән синең командирың булыр, турыдан-туры аңа гына буйсынырсың, — дип тә өстәде.

Әйтүен әйтте дә, әмма взвод командирының радист-элемтәчеләр бүлеге башлыгы ярдәмчесе ефрейтор Киреенко да бар икән бит әле. Менә шул Киреенконың минем «махсус белемле» радист булуыма җен ачулары чыга иде. Башка солдатлар исә, чорына күрә белемле саналган, сугыш вакытында һәм аннан соң ачлы-туклы укып, җиде сыйныф бетергән егетләр.

Киреенко миңа бәйләнепме-бәйләнә:

— Синең барыбер укыйсың юк, болай да барысын да беләсең, — дип, дәрес-өйрәнүләрдән алып, мине көнаралаш дип әйтерлек йә кухняга савыт-саба юарга җибәрә, йә башка бер эшкә куша, каршы әйтсәң, наряд чәпи. Отбойдан соң туалет чистартырга куша.

Баштарак аның бу гамәленең серенә, бу гадәтенең асылына төшенә алмый йөдәдем. Әмма тора-бара аңладым. Сержант булырга хыялланган, сержант дустының гимнастёркасын киеп фотога төшеп, мактанып-масаеп, аны өенә, сөйгән кызына җибәргән ефрейтор минем татар кешесе булуыма эче поша икән бит. Ничек инде татар кешесе белемле булырга мөмкин дип уйлый булса кирәк.

Тәбәнәк кенә, әмма калын гәүдәле, иягенә таба очлаеп килгән түгәрәк йөзле, ана үрдәк сыман ава-түнә атлап йөри торган Киреенконы мин үзем дә яратмас-сөймәс, хәтта күралмас булдым. Ятсак та, торсак та, ул безнең белән. Дөресрәге, без аның белән. Бүлек тулысынча аның карамагында, ул командир чөнки. Солдатның көндәлек тормышын күз алдында тоткан шушы командирга көннәрдән бер көнне үземнең дәгъвамны белдердем.

— Мине бу бүлеккә элемтәче-радист һөнәрен яхшы белгән белгеч булыр өчен билгеләделәр. Ә мин әле кухняга эшкә йөрүдән, ишегалды себерүдән бушый алмыйм. Бу турыда, сез рөхсәт итсәгез дә, итмәсәгез дә, штабка барып әйтәчәкмен, — дидем.

— Ах ты, татарин гололобый! — дип, ефрейтор касыгыма китереп төртмәсенме! Ни булганын үзем дә аңлап

бетермәдем. Касыгым авыртудан түгел, татар дип мыскыллавына җен ачуым килде, эчемдә давыл булып бөтерелгән нәфрәтем өермәдәй тышка бәреп чыкты. Мин, ефрейторның якасыннан алып, колак төбенә шундый итеп кундырганмын, ул туп кебек очып барып төште, аңына-акылына килә алмый ятты. «Гололобый татарин» йодрыгының көч-куәтен татыган ефрейтор, көч-хәл белән торып, бер сүз әйтми генә, башын аска иеп, казармадан чыгып китте. Бу хәлне карап торган солдат егетләр дә дәшмәде. Эшнең болай гына бетмәсен, командирга кул күтәрүнең нәтиҗәсен алар яхшы аңлый иде.

Үзем дә Киреенко хәлне взвод командирына җиткерер дә, мине эссе табага бастырулар башланыр дип шүрләп куйдым. Шунда Казан егете Торгашов, килеп:

— Молодец, Рәис. Егет икәнсең. Юкка гына сине Петров паркындагы егетләр хөрмәт итмәгәннәр икән. Ә моның өчен сиңа берни булмас. Чөнки без әле присяга кабул итмәгән, — диде.

Әмма ефрейтор үчне үзенчә алды. Новосибирскидан килгән берничә урыс егетен котыртты. Төнлә өстемә одеял каплап, мине эт урынына тукмап ташладылар. Әнә шулай итеп иртәгесен санчастька эләктем. Аның начальнигы Надыйров фамилияле татар капитаны, Казан егете иде. Бераз алга китебрәк әйтим, Азат Надыйров гомеренең соңгы көннәренә кадәр Уң Болак урамындагы шәхси поликлиникада баш табиб булып эшләде. Без аның белән, еш кына күрешеп, бергә үткән хезмәт елларын искә ала идек.

Капитан Надыйров, кара көеп шешкән урыннарыма, сыдырылып тырналган җирләремә сак кына орынып:

— Нәрсә булды? — дип сорады.

— Турниктан егылып төштем.

— Юк, егеткәем. Монда солдат итеге эзләре бар.

Ул: «Сынган-тайган җирләрең юкмы?» — дип, аяк-кулларымны, кабыргаларымны сыпырып үтте. Бармакларымны кыймылдатып карады.

— Болай, беренче карашка, әллә ни булган кебек түгел үзе... Ләкин эчке әгъзаларыңның хәлен киләчәк күрсәтер. Кан космадыңмы?

— Юк.

— Ә шулай да нәрсә булды соң? Ни сәбәптән кыйнадылар үзеңне?

...Сүземне кыяр-кыймас кына башлап, үземнең моңзарымны түкми-чәчми сөйләп бирдем.

— Да-а... — дип сузды якташ капитан. — Ефрейторның татар булуыңа бәйләнүе сагайтты бит әле. Кем өчендер без һаман да бүкәй икән, ә. Ул бит сине генә түгел, мине дә, гомумән, безне, татарларны рәнҗетә булып чыга. Нишләргә соң?

Капитан уйга чумды. Мин дә, нишләргә белми, уңайсызланып утыра бирдем.

— Мин, әлбәттә, лейтенант Калганов белән сөйләшермен, — диде. — Күрше Марий Эл Республикасыннан ул, акыллы егет кебек күренә. Хәлне аңлар дип беләм.

— Ул аңлар да, ләкин өлкән лейтенант безнең белән бер казармада тормый шул. Анда ефрейтор һәм аның куштаннары хуҗа. Солдатларның күбесе миңа теләктәшлек белдерсәләр дә, берсенең дә кухняга нарядка барасы йә ишегалды себерәсе килмәс... — Шунда башыма тагын бер уй китереп сукты. — Булмаса, әллә Мургабның диңгез өсте тигезлегеннән 3600 метр биеклектә торуын сәбәп итикме?

— Ничек?

— «Рядовой Сафин климат шартларына ияләшә алмый, башы авырта» кебегрәк белешмә әмәлләсәгез, ничегрәк булыр икән?

— Шуннан?

— Шуннан кавалерия взводына күчәрмен. Үзебезнең Казан егетләре дә шунда.

— Мондый очраклар элегрәк тә булгалады. Ләкин бу беткә үч итеп тунны ягу кебек килеп чыга бит. Ә Памирда туннан да кирәк нәрсә юк, туган!

— Әгәр ул тун тәнеңне җылытмаса нишлисе?

— Бүген җылытмаса, иртәгә җылытыр. Әллә кавалериядә җиңел дип беләсеңме?

— Үзе егылган еламас, диләр, ничек тә түзәрмен.

— Ярар, әүвәл Калганов белән сөйләшим әле, аннары күз күрер.

Берничә көннән мин тагын санчастька бардым.

— Өлкән лейтенант отряд командиры белән сине кавалериягә күчерү турында киңәшләшеп карарга булды,— диде капитан. — Тагын ике айга түзсә, өч ел буе җылы бүлмәдә радист булып үткәрер иде, дип тә өстәде. Тик үзенең ефрейтор белән каршылыкка керергә теләге юк иде кебек.

— Гаделсезлеккә чик куярга теләми, димәк.

— Ул синең күзлектән караганда гына шулай кебек. Бер кешенең мәнфәгатьләре коллектив мәнфәгате белән

туры килмәскә дә мөмкин. Армиядә хәрби тәртип дигән нәрсә дә бар бит әле, ул һәркемнең көен көйләп бетерә алмый. Аннары Калгановның үз стратегиясе һәм тактикасы булуын да онытмыйк, аның да үсәсе, погонына яңа йолдызлар өстисе килә. Ә Киреенко кебекләр бу эштә аның уң кулы. Мин инде китәргә җыенган идем. Капитан янә сүз башлады: — Бер уйлап карасаң, өлкән лейтенант хаклы бит. 40—45 градус салкыннарда, күз ачкысыз буранннарда чик буенда унар сәгать сакта тору уен эш түгел. Монда зур чыдамлылык, физик ныклык кирәк. Радист булып җылы бүлмәдә утыру — өстеңдә җылы туның бар дигән сүз инде ул. Әллә тыпырчынмыйсыңмы соң?

...Мине кавалерия взводына күчерделәр. Мин Киреенконың бетмәс-төкәнмәс нарядларын үтәп йөргән арада, яшь кавалеристлар уку-өйрәнү, ат өстендә күнегүләр ясау буенча хәйран алга киткән булып чыкты. Аларны куып җитү өчен, шактый тир агызырга туры килде.

Ат өстендә катлаулы күнегүләрне цирк артистлары дәрәҗәсендә диярлек башкара алуың күңелдә горурлык хисе уятса, «конная подготовка»дан соң ике сәгатькә сузылган тактика дәресләре җанны ала иде. Бәлкем, ат корсагы кочып, камыштай бөгелеп каткан аякларны турайту өчен, ул шулай кирәк булгандыр да. Ләкин ияр каешына ышкылып чиләнгән бот-артлар белән стройда йөрү, бигрәк тә хәрби дирбияне иңбашына асып, бил каешына тагып йөгерүләр, ай-һай, бер дә җиңел эш түгел иде шул.

Әйе, кавалерист булу ат менеп кукраеп йөрү генә түгел икән. Моның өчен башта, гаҗәп зур тырышлык белән күнегүләр ясап, осталыгыңны камилләштерү мөһим.

Җайдакның уңышы атыңны яхшы һәм дөрес итеп иярләүдән башлана. Атның сыртында бернинди дә сыдырылган, күпкән җәрәхәтләр булырга тиеш түгел, аны чиста, коры итеп сөртеп, иярне җайлап-уңайлап саласың. Өзәңге кирәгеннән артык тарттырып бәйләнгән булса, атның тыны кысыла, бу хәлдә ул рәхәтләнеп йөри дә, иркенләп чаба да алмый. Монда инде аның сыртын сержантның каеш чыбыркысы каезлаячак. Әгәр инде киресенчә, каеш-баулар бушрак итеп бәйләнсә, ат өстеннән иярең-ниең белән бергә шуып төшкәнеңне сизми дә калырсың. Мондый хәлләр булмасын өчен, үз атыңның холкын-тотышын белү кирәк. Кайбер ат, өзәңге каешын бәйләгәндә, хәйләгә керешеп, корсагын кабартып куя.